

Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi – izziv definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja

Petra VIDEMŠEK, Mojca SUHOVRŠNIK, Liljana RIHTER

1 Uvod

Raziskovanje razsežnosti diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi predstavljata precejšen izziv, ki je najprej povezan z različnimi definicijami in iz tega izhajajočimi različnimi ocenami razsežnosti. Dodatno je izziv povezan še s presečnostjo/intersektionalnostjo tem (diskriminacija, nasilje, spol, oviranost). Razumevanje teh pojavov zahteva celovit pristop, ki vključuje pravne, socialne, ekonomske, politološke in kulturne vidike. Na podlagi pregleda literature v tem poglavju predstavimo osnovne koncepte, definicije in najnovejša spoznanja, ki zadevajo opredelitev diskriminacije in nasilja na sploh, in posebej s poudarkom na morebitnih posebnostih pri ženskah z oviranostmi. Pri tem smo pozorni na ugotovitve do sedaj izvedenih raziskav v Sloveniji in tujini, še posebej s poudarkom na ovirah in primerih dobrih praks na področju zaposlovanja žensk z oviranostmi. Ker je raziskovanje diskriminacije in nasilja prepleteno in kompleksno, kot okvir razumevanja upoštevamo intersektionalni pristop (pristop presečnosti). Ženske z oviranostmi se namreč pogosto soočajo hkrati z diskriminacijo zaradi spola in zaradi oviranosti, kar jih postavlja v slabši položaj na trgu dela in v večjo odvisnost od

drugih, ter lahko vpliva na večjo izpostavljenost nasilju v zasebnem in poklicnem okolju.

Na podlagi pregleda literature trdimo, da diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi predstavljata eno od najbolj spregledanih, a hkrati najbolj kompleksnih oblik družbene neenakosti, ki jo je treba raziskovati in nanjo opozarjati. Pri tem ni nepomembno, kako to naredimo. Pomen jezika pri opredelitvi pojmov, kot sta diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi, je zelo velik, ker jezik ne samo opisuje realnost, ampak jo tudi soustvarja (Lüssi, 1991, Rutar, 1993). Način, kako poimenujemo ljudi in pojave, namreč vpliva na razumevanje, odnos družbe in tudi na oblikovanje zakonodaje ter politik. Jezik lahko vpliva na samo vidnost in prepoznavnost določenega pojava (na primer prepoznavanje interseksionalnosti), prispeva k razbijanju stereotipov ter hkrati daje moč in potrditev, da pojav obstaja in da ne ostane neviden. Pri poimenovanjih ključnih tem (oviranost, diskriminacija, nasilje) izhajamo iz koncepta hendikepa (Zaviršek, 2014), ki pomeni paradigmatški premik od medicinskega pogleda, ki problem vidi v »okvari«, ki jo je treba »popraviti«, do socialnega, ki opozarja, da so različne oviranosti sicer prisotne v življenju ljudi, a se dejansko šele v stiku z okoljem, ki je izključujoče, pokažejo v večji meri. Predstavimo pa tudi model, ki temelji na človekovih pravicah (Lawson in Beckett, 2021) in predstavlja osnovo za natančnejše opredelitve politik na tem področju. Čeprav koncept hendikepa zajame širšo populacijo od tistih oseb, ki imajo po različni zakonodaji v Sloveniji status invalida, ga posebej omenjamo tudi zato, ker temelji na bolj vključujočih praksah in ponuja alternativne razmisleke, kako ljudem, ki imajo ali pa nimajo formalnega statusa invalida, omogočiti dostojno življenje na vseh področjih javnega in zasebnega delovanja.

Literaturo s področja oviranosti, diskriminacije in nasilja, ki je predstavljala ključne vire za pripravo tega poglavja, smo izbrali na naslednji način. Znanstveno in strokovno literaturo ter zakonodajo smo iskali s pomočjo Google Scholar z uporabo več različnih kombinacij ključnih besed (diskriminacija, nasilje, ženske, ženske z oviranostjo, invalidnost, zaposlitev). Nato je bil opravljen narativni pregled z uporabo iskanja po najbolj uporabljanih zbirkah podatkov za področje socialnega dela, vključno z indeksom uporabnih družbenih ved in povzetki (ASSIA, JSTOR in SCOPUS). Zaradi velikega števila zadetkov smo izbor omejili na zadnjih 20 let. Iskali smo predvsem tiste prispevke, ki so omenjali razsežnost pojavov in primere dobrih praks,

medtem ko smo za razvoj in razlago konceptov uporabili tudi starejšo literaturo. Po izboru smo pregledali 30 virov ter 10 zakonskih predpisov (EU in slovensko zakonodajo), s pomočjo katerih smo utemeljili svoje delovne definicije obravnavanih tem; podrobnejša pravna analiza pa je vključena v četrtem poglavju te monografije. Iskali smo konkretne odgovore o tem, kaj sta diskriminacija in nasilje, kako se kažeta in prepoznavata v vsakdanjem življenju in delu, kako so v literaturi predstavljene ženske z oviranostmi. Na področju nasilja smo se osredotočili na najnovejše tuje in domače članke s področja nasilja nad ženskami in iskali vidike, ki pomenijo intersekcijo z oviranostmi in diskriminacijo. V tem poglavju tako najprej spomnimo na uporabo različne terminologije na področju, ki ga preučujemo, in na pomen uporabe občutljivega jezika, ki ljudem, ki se soočajo z raznimi oviranostmi, da moč in tako omogoči vključevanje v vsakdanjem življenju in širše v družbi. Nato opredelimo, kako v tem delu na podlagi pregleda definicij razumemo diskriminacijo in nasilje in predstavimo koncept presečnosti, ki nam omogoča uokviriti razne dejavnike in situacije, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi. Predstavimo izzive merjenja razsežnosti diskriminacije in nasilja ter ob koncu izpostavimo še nekaj dobrih praks in ovir na področju preprečevanja nasilja in diskriminacije.

2 Jezik kot oblikovalec pomenov: konceptualna izhodišča

Na področju socialnega dela že desetletja opozarjamo na ustrezno uporabo terminologije in na potrebne spremembe v poimenovanjih v zakonodaji, ki so stigmatizirajoča (Zaviršek, 2014). Izraz »invalid« se v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (Fran, invalid, b. d.) povezuje z nesposobnostjo, nezmožnostjo za delo. V slovenski pravni ureditvi se za ljudi z različnimi oviranostmi (gibalne, senzorne, intelektualne oviranosti, težave v duševnem zdravju, kronične bolezni) uporablja izraz invalid oziroma invalidna oseba, medtem ko tuji dokumenti na tem področju uporabljajo izraze »disability«, »handicap« (torej oviranost in hendikep) (Zaviršek, 2014). Predvsem študije hendikepa na področju socialnega dela, ki so vključevale ljudi z izkušnjo oviranosti, so pripomogle k temu, da so se začeli uporabljati bolj vključujoči izrazi in prakse vključevanja ter tudi večja politična udeležba ljudi z oviranostmi. Na ta način se je več pozornosti začelo posvečati odpravi

diskriminacije in nasilja nad ljudmi z oviranostmi. Owens (2015) je opozoril na diskriminacijo in marginalizacijo ljudi z oviranostmi na način povezovanja zahtev po državljskih pravicah in političnega aktivizma, pri čemer so ljudje z oviranostmi sami zahtevali, da se jim zagotovita ustrezno mesto v družbi in dostojno življenje. Barnes (2019) izpostavlja, da se je prej na oviranost v zahodni kulturi gledalo skoraj izključno kot na zdravstveni problem posameznika ali osebno tragedijo. Nato pa je socialni model oviranosti preoblikoval oviranost kot rezultat biološke pomanjkljivosti v razumevanje oviranosti kot družbeno konstruirane, kar je imelo za posledico, da so ljudje z oviranostmi postali vidni kot zatirane skupine. Na ta način so postale v družbi razvidne ovire, ki so izključevale in omejevale ljudi z oviranostmi, da bi dobili vse ugodnosti, ki pripadajo državljanu. Socialni model oviranosti je omogočil osnovo za nasprotovanje obstoječim izjavam v smislu, da je biologija usoda, da so pripisane vloge ljudi z oviranostmi že po naravi podrejene, da je zanje smiselno segregirano izobraževanje ipd. Omogočil je, da so ljudje z oviranostmi zavrnilli oznake, kot so invalid, hendikepiran, nezmožen, in postali skupina ljudi z oviranostmi, ki je zatirana. Beckett in Campbell (2015) navajata, da je socialni model postal nov »režim resnice«, ki je nasprotoval obstoječim režimom resnice, ki so jih oblikovali medicina, psihologija, kapitalizem in sistem izobraževanja. Vzpostavil je konkretno politično strategijo, ki jo lahko prevzamejo določene vladajoče strukture. Lawson in Beckett (2021) sta socialni model oviranosti primerjala z modelom človekovih pravic (*human rights model*). Oba modela sta podlaga za Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006). Ključne razlike med njima pa so v tem, da se socialni model osredotoča na ljudi, ki imajo določeno zdravstveno ali telesno stanje, in opisuje predvsem položaj ljudi z oviranostmi, medtem ko se model človekovih pravic nanaša na pravice vseh ljudi, in ker povzema konvencijo, ponuja tudi bolj natančne usmeritve za politike na tem področju. Lawson in Beckett (2021) opozarjata, da se tudi znotraj socialnega modela zahteva poglobljeno raziskovanje, kako ljudje z oviranostmi doživljajo in razumejo svoj položaj v družbi v povezavi z različnimi značilnostmi. Hkrati pa opozarjata, da lahko množice modelov, ki se med sabo bolj ali manj razlikujejo (tako po namenu kot po temi, s katero se ukvarjajo), vnašajo dodatno zmedo. Zato je nujno, da je jasno razvidno, iz kakšnega modela oviranosti izhajamo. Socialni model označita kot deskriptivni in hevristični, saj

opisuje oviranost kot proces in obliko družbenega zatiranja in zagotavlja preprost mehanizem za prepoznavo dejavnikov, ki ovirajo ljudi in ki so zunaj posameznika ter jih je mogoče uporabiti kot izhodišča kampanj za družbene spremembe. Ne gre pa v tem primeru za teorijo, saj imajo teorije vloge razlage (npr. zakaj nastajajo ali obstajajo ovire). Model človekovih pravic avtorja označita kot predpisujoči model politik na področju oviranosti, pri čemer v središču ni koncept ali ideja oviranosti. Oviranosti ne razumeta kot zanikanja človekovih pravic samih po sebi, ampak zanju preneha biti socialna kategorija, ki temelji na oviranosti, in postane metakategorija, uporabna za vse, ki se soočajo z zatiranjem človekovih pravic ne glede na izkušnjo oviranosti. Model človekovih pravic samo zagotavlja smernice glede odzivov politik oviranosti – zato je bolj model politik oviranosti in ne oviranosti same. Oviranost v tem poglavju razumemo na način, da najprej izhajamo iz socialnega modela oviranosti, pri čemer nas zanima odnos med človekom z oviranostjo in njegovim socialnim in fizičnim okoljem. To dopolnjujemo z vidiki, ki izhajajo iz modela človekovih pravic. Pri tem se osredotočamo na sposobnosti in zmožnosti posameznika, da se lahko v čim večji meri vključuje v družbo. Izhajamo iz koncepta pluralnosti, ki ga po Arendt (2003) povzema Owens (2015) in ga pojmuje kot enakost in kot razlikovanje v tem, da smo vsi ločeni posamezniki, ki pa smo enaki v tem, da se vsi razlikujemo eden od drugega. To posledično omogoča elaboracijo kompleksnosti, protislovij in skupnih vidikov izkušenj ljudi z oviranostmi, namesto da bi jih vključili v eno kolektivno razumevanje, ki izključuje vidike izkušnje vsakega človeka. Da dobimo vpogled v izkušnje in možne vidike odnosov med človekom in okoljem, izhajamo iz koncepta vsakdanjega življenja ljudi (žensk z oviranostmi). Pozorni smo na tiste vidike, ki predstavljajo oviro (dejavnike tveganja), in tiste, ki lahko človeka čim bolj podprejo (varovalne dejavnike), kar je tudi v skladu z modelom procesa ustvarjanja oviranosti (Fougeyrollas idr., 2019).

3 Opredelevitev diskriminacije in nasilja

Pregled različnih dokumentov in literature pokaže, da je težko poiškati enotno definicijo tako diskriminacije kot nasilja.

Na različnost definicij diskriminacije opozarja že Vandenhoele (2005, str. 33). Sicer definicije večinoma diskriminacijo opredeljujejo na podlagi spola, etničnosti, starosti, invalidnosti in drugih osebnih

okolščin. Razvidno je, da je diskriminacija pojem, ki se veže tako na pravno kot dejansko diskriminacijo in je v neposredni povezavi z neenakostjo, s kršitvami človekovih pravic. Pravni sistemi razlikujejo več vrst diskriminacij: neposredno in posredno, različno obravnavanje in različen vpliv, namerno in institucionalno, individualno in strukturno. Skozi konceptualno izhodišče modelov oviranosti pa je najbolj relevantno vprašanje to, kdo jo opredeljuje.

Mednarodni dokumenti o človekovih pravicah eksplicitno diskriminacije sploh ne opredeljujejo. Izpostavljajo le sezname okoliščin, na podlagi katerih je treba diskriminacijo prepovedati. Na podlagi teh dokumentov prepoveduje diskriminacijo tudi velika večina svetovnih držav v svojih ustavnih ali zakonskih določbah (Osin in Porat, 2005). Večina filozofskih, pravnih in političnih razprav o diskriminaciji prav tako temelji na predpostavki, da je diskriminacija moralno nesprejemljiva in bi jo bilo treba zakonsko prepovedati. Kljub temu še vedno ostajajo številna vprašanja o tem, kaj je diskriminacija in kakšne so njene razsežnosti, zlasti ker se družba spreminja in diskriminacija dobiva nove oblike.

Evropski inštitut za enakost spolov (European Institute for Gender Equality, b. d. a) navaja, da diskriminacija izhaja tako iz dejanj, ki imajo za posledico, da se ženskam odreče uveljavljanje določene pravice (na političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem in državljanškem ali katerem koli drugem področju) zaradi neprižnavanja njihovega predhodnega slabšega položaja zaradi spola in neenakopravnosti, s katero se soočajo (nenamerna ali posredna diskriminacija), kot tudi iz opustitve dejanj, ker se ne sprejmejo in ne izvajajo nacionalne politike, ker se ne sprejmejo in ne izvršujejo potrebni zakonodajni ukrepi za zagotovitev polnega uresničevanja pravic žensk, namenjeni doseganju enakosti spolov. Diskriminacija nad ženskami z oviranostmi pa pomeni vsako neenako, nepravilno ali izključujoče ravnanje, izključevanje (ali omejevanje), ki temelji na osebnih okoliščinah (npr. spol, hendikep) in ima za posledico onemogočanje uresničevanja pravic.

Po pregledu literature podobno raznovrstnost definicij ugotavljamo tudi za temo nasilja, saj je na eni strani pomembno odvisna od družbenih, kulturnih in zgodovinskih dejavnikov, po drugi pa od družbenih norm, ki oblikujejo posamezno okolje (Podreka, 2017).

Oblike nasilja (fizično, psihično, spolno itd.) se v vsakdanjem življenju praviloma tesno prepletajo (Rapilane Obrán, 2018; Sedmak

in Kralj, 2006), ljudje pa jih lahko doživljajo v zasebnem in profesionalnem življenju. Nasilje sicer lahko definiramo širše ali ožje; pri širšem definiranju nasilja zajemamo njegove različne vidike, pri čemer se ne omejimo samo na izvršena fizična dejanja (kot je značilno za ožje definicije), ampak tudi na verbalne in neverbalne oblike nasilja (npr. grožnje, ustrahovanje, vpitje in zmerjanje, nadzorovanje gibanja itd.). Lahko govorimo tudi o posrednih ali neposrednih praksah, ki na kakršenkoli način negativno vplivajo na življenja posameznikov ter so v nasprotju z njihovimi interesi (Podreka, 2017). Cilj kakršnekoli oblike povzročanja nasilja je pridobiti, povečati ali dokazovati svojo moč nad žrtvijo (Plaz, 2014, str. 76).

Svetovna zdravstvena organizacija je v najnovejši strategiji preprečevanja nasilja 2022–2026 (WHO, 2022) definirala nasilje kot namerno uporabo fizične sile ali moči, zagrožene ali dejanske, proti sebi, drugi osebi, skupini ali skupnosti, ki ima za posledico, ali obstaja velika verjetnost, da bo imela za posledico poškodbo, psihično škodo, slab razvoj, prikrajšanje ali smrt. Istanbulska konvencija (2011) pa kot ključni dokument, ki celostno obravnava nasilje nad ženskami in vzpostavlja pravni okvir zaščite, v 3. členu nasilje opredeli kot kršitev človekovih pravic in obliko diskriminacije ter kot vsako spolno pogojeno nasilje, ki povzroči ali lahko povzroči fizično, spolno, psihično ali ekonomsko škodo, ne glede na to, ali se zgodi v javnem ali zasebnem življenju.

4 Koncept presečnosti kot temelj za razumevanje diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Kuhar in Pajnik (2022) presečnost poimenujeta kot intersekcionalnost – koncept, ki ga je v prostor teoretske analize vnesla Crenshaw (1989), v zadnjih letih pa se je razširil kot pomembno orodje analize in razumevanja strukturne diskriminacije. Nanaša se na istočasno izkušnjo kategoričnih in hierarhičnih klasifikacij, kot so rasa, razred, spol, spolna usmerjenost, narodnost in mnoge druge. Nanaša se tudi na dejstvo, da so oblike zatiranja, ki so pogosto razumljene kot ločene (na primer rasizem, diskriminacija na podlagi razredne pripadnosti, seksizem in ksenofobija), v resnici vzajemno soodvisne in že po naravi presečne – skupaj sestavljajo enoten sistem zatiranja. Temu

primerno so privilegiji, ki jih uživamo, in diskriminacija ter nasilje, s katerima se soočamo, produkt naše edinstvene pozicioniranosti v družbi, ki jo določajo ti družbeni klasifikatorji.

Presečnost je v mednarodnih dokumentih opredeljena kot med-sektorsko načelo, ki ga je treba upoštevati pri izvajanju EU-strategije za enakost spolov, pri čemer v skladu z opredelitvijo Evropskega inštituta za enakost spolov (European Institute for Gender Equality, b. d. a) pomeni analitično orodje za preučevanje, razumevanje in odzivanje na načine, kako se spol prepleta z drugimi osebnimi okoliščinami in kako ti preseki prispevajo k edinstvenim izkušnjam diskriminacije.

V kontekstu večplastnosti diskriminacije so za razumevanje presečnosti pomembne študije spola, ki so pomemben teoretični in metodološki okvir tudi za raziskovanje nasilja nad ženskami. S poudarkom na družbeni moči in normah omogočajo globlje razumevanje strukturnih dejavnikov, ki prispevajo k nasilju. Ko govorimo o družbeni strukturi, graditvi socialnega ter o razmerjih moči v posameznih poljih družbenega delovanja, ne moremo mimo spola, saj je eden najpomembnejših strukturirajočih in strukturnih elementov družbenega (Risman, 2004) in ena najbolj konsistentnih ter zgodovinsko najvztrajnejših in najtrdnjših struktur (Bourdieu, 2010; Antić Gaber, 2015, str. 9), ki se pogosto dojema kot nekaj »naravnega«. S pomočjo koncepta presečnosti lahko torej pojasnimo tudi, zakaj so nekateri ljudje bolj izpostavljeni različnim oblikam nasilja kot drugi. Hrženjak in Jalušič (2011, str. 33) opozarjata, da se lahko spolna neenakost zmanjša, poveča ali spremeni značaj v interakciji z drugimi (bolj ali manj) zapletenimi povezavami in dejavniki. To pomeni, da so nekatere ženske bolj, nekatere manj diskriminirane zaradi svojega položaja; denimo ženske višjega razreda so lahko manj diskriminirane in obratno, socialno slabše stoječe ženske, ki so dodatno še rasizirane ali etnizirane, so lahko dvojno ali celo trojno diskriminirane – kot ženske, kot socialno deprivilegirane in narodnostno/rasno diskriminirane posameznice. Treba je vendarle poudariti, da družbena skupina žensk ni homogena, in kot pišeta Sedmak in Kralj (2013), vse ženske niso enako ranljive, čeprav nasilje ne pozna etničnih, kulturnih in socialnih meja. So pa ženske, ki so diskriminirane na več področjih ali v več osebnih okoliščinah hkrati, tudi bolj ranljive za različne oblike nasilja ter zlorab, hkrati pa tudi težje poiščejo in pridobijo pomoč. Večplastne oblike diskriminacije in nasilja se

med seboj prekrivajo in pogojujejo ter ustvarjajo sistem sočasnega in večkratnega zatiranja ter tako pomembno vplivajo na položaj človeka v družbi. Ta se tako ne oblikuje samo na osnovi spolne dimenzije, temveč na osnovi različnih življenjskih situacij in procesov, ki pomembno zaznamujejo njegovo oziroma njeno pozicijo moči ali ranljivosti (Podreka, 2018, str. 44).

Za širše razumevanje diskriminacije žensk z oviranostmi so poleg študijev spola pomembne tudi študije hendikepa. Študije hendikepa analizirajo različne diskriminacije, ki jih je treba ustrezno umestiti v zgodovinski in socialni kontekst. Med najpogostejšimi lahko izpostavimo diskriminacijo na področju izobraževanja, ekonomsko diskriminacijo, bivanjsko diskriminacijo ter socialno, simbolno in formalnopravno diskriminacijo (Zaviršek, 2014). Avtorji, ki se ukvarjajo z raziskovanjem položaja ljudi z oviranostmi v družbi nasploš (Russel, 2002, Parker Harris idr., 2014, Goodley, 2013, Barnes, 2019), kot ključno za zagotavljanje pravičnosti izpostavljajo prav pravico do dela in njeno urejenost v antidiskriminatorni zakonodaji. Se pa kljub taki zakonodaji težave, kot so stigma, diskriminacija v postopkih zaposlovanja in druge oblike diskriminacije ljudi z oviranostmi na delu, še vedno pojavljajo (Parker Harris idr., 2014).

Pri ženskah z oviranostmi se diskriminacija tako ne pojavlja le na eni ravni, temveč kot preplet več dejavnikov, ki skupaj ustvarjajo še težji položaj tako v zasebnem življenju kot na trgu dela. Ženske so že same po sebi pogosto v slabšem položaju glede zaposlovanja, plač in napredovanja. Ko pa k temu dodamo oviranost, se položaj še poslabša, saj se pogosto soočajo z dodatnimi strukturnimi ovirami, kot so neprilagojena delovna mesta, pomanjkanje dostopnega prevoza in nezadostna podpora na delovnem mestu. Pogosto so tudi slabše zastopane v izobraževanju in usposabljanjih, kar dodatno omejuje njihove možnosti za zaposlitev.

Presečni vidik diskriminacije tako razkriva, da težava ni le v spolu ali oviranosti posebej, ampak v njuni kombinaciji, ki ustvarja specifične in pogosto spregledane oblike neenakosti. Zato je pomembno, da politike zaposlovanja in ukrepi za enake možnosti upoštevajo to kompleksnost ter uvajajo ciljno usmerjene rešitve, ki ženskam z oviranostmi omogočajo enakovredno vključevanje na trg dela in neodvisno življenje. Ukrepe na področju zaposlovanja, ki so ljudem z oviranostmi na voljo pri nas, ureja zakonodaja, ki je na deklarativni ravni opredeljena kot antidiskriminatorna.

5 Razsežnost diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Razsežnost diskriminacije je težko opredeliti že zaradi narave raziskovanja. Če želimo meriti prikrajšanost, ki jo povzroči diskriminacija, jo moramo določiti glede na ustrezno primerjalno družbeno skupino. Ta bistvena referenca na primerjalno skupino pojasnjuje, zakaj so dolžnosti nediskriminacije »dolžnosti ravnanja z ljudmi na določene načine, opredeljene glede na način, kako se ravna z drugimi« (Gardner, 1998, str. 355). Pri tem je pomembno, da je ustrezna primerjalna skupina del iste družbe kot prikrajšana skupina. Ustrezni primerjalni razred je določen z normativnimi načeli. Pri primerjavi ne ugotavljamo, kako dobro ali slabo je oseba (ali skupina) obravnavana na neki absolutni lestvici, temveč relativno, kako dobro je obravnavana v primerjavi z drugimi. Relativno slabši položaj nujno vključuje neenakost glede na osebe v primerjalnem razredu. V skladu s tem protidiskriminacijske norme prepovedujejo določene vrste neenakosti med osebami v ustreznih primerjalnih razredih (Shin, 2009).

Še posebej v literaturi je malo informacij, ko želimo oceniti razsežnosti diskriminacije za zelo specifično skupino (v našem primeru za ženske z oviranostmi na področju dela in zaposlovanja). Večina raziskav na tem področju je namreč osredotočena na stališča o diskriminaciji in ne meri razsežnosti. Sicer pa so za Slovenijo v povezavi z diskriminacijo ljudi z oviranostmi na voljo poročila o Akcijskem programu za invalide, a podatkov, ločenih po spolu, skoraj ni. Poročila za zadnji dve razpoložljivi leti (2022 in 2023; Republika Slovenija, gov.si, b. d. a in b. d. b) sicer omenjajo diskriminacijo, a večinoma bolj v povezavi z navedbo ciljev ali ukrepi, ki se izvajajo. V precej manjši meri pa je navedeno, kako se ti cilji dosegaajo. Na voljo je tudi obsežen pregled poročil Zagovornika načela enakosti (2022, 2023a, 2023b, 2024, 2025).

Evropski inštitut za enakost spolov (European Institute for Gender Equality (b. d. a) navaja, da je med celotnim ženskim prebivalstvom v EU 16 % žensk in deklic z oviranostmi. Te so od petkrat do desetkrat pogostejše diskriminirane kot ženske brez teh okoliščin. Rihter (2016) pa ugotavlja, da v Sloveniji nimamo podatkovnih baz, ki bi sistematično spremljale učinke ukrepov na področju varstva pred diskriminacijo specifično žensk z oviranostmi.

Z vidika zaposlovanja in udeležbe na trgu dela so ljudje z oviranostmi podzaposlena skupina delavcev (Colella in Bruyère, 2011). Je pa zanimiv pojav, da visoka brezposelnost med ljudmi z oviranostmi obstaja sočasno s pomanjkanjem kadra v različnih sektorjih na trgu dela, zlasti v številnih evropskih državah zaradi demografskih sprememb in upokojitve generacije babyboom (OECD, 2010). Poleg tega se večina industrializiranih držav sooča s starajočimi se delavci, zaradi česar je pojavnost oviranosti zaradi kroničnih bolezni med delavci bolj izrazita in se bo še večala (Truxillo in Fraccaroli, 2013). Zaradi pričakovanega zmanjševanja delovno sposobnega prebivalstva, zlasti v evropskih državah, so ljudje z oviranostmi vse bolj prepoznani kot dragoceni na trgu dela v zasebnem in javnem sektorju. S sprejetjem Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006) pa je na voljo mednarodna kontekstualna podpora za zasledovanje interesov ljudi z oviranostmi. Zaposlitev je za ljudi z oviranostjo ena od priložnosti za zmanjšanje socialne izolacije in pomembno orodje za zmanjšanje revščine (Schur, 2002) ter učinkov na krepitev zdravja (Saunders in Nedelec, 2014). Vendar zaposlitev ni koristna sama po sebi. Zlasti kadar na delovnem mestu primanjkuje naravne podpore in zahteve dela ne ustrezajo delavčevim zmožnostim (Williams idr., 2016), je delo lahko tudi vzrok za slabo duševno zdravje. V zadnjem času so se zahteve za delo na delovnih mestih povečale in spremenile, pri tem pa lahko zaposleni z oviranostmi ob pomanjkanju podpore še težje kompetentno opravljajo delo (Zijlstra idr., 2017).

Zaviršek (2018) omenja, da ko se je v Sloveniji zmanjševala brezposelnost nasploh, se je povečevala med ljudmi z oviranostmi. Sicer navaja, da imamo v Sloveniji nezanesljivo statistiko na tem področju in nejasne parametre, o čem govorimo, ko govorimo o zaposlovanju žensk z oviranostmi. Delovna mesta za ljudi z oviranostmi so pogosto začasna in podprta z denarjem Evropske unije; povečuje se zaposlovanje na segregiranih delovnih mestih namesto v običajnih okoljih. Ob tem pa zaposlitev še ne pomeni nujno, da ženska zasluži za mesečno preživetje. Nekateri med delovna mesta štejejo celo varstveno-delovne centre, kjer večina ljudi dobiva »nagrade« v nizkih zneskih. Zaviršek (2018) navaja, da je zanesljivejša statistika Evropske unije, kjer je posredno mogoče ugotoviti razlike med ženskami in moškimi. Ženske z oviranostmi so brez dvoma pod večjim tveganjem revščine in socialne izključenosti kot moški.

Tveganje za revščino in socialno izključenost je bilo v Sloveniji pred epidemijo covida-19 za ljudi z oviranostmi 24,7 %, za ljudi brez oviranosti pa 17,1 %. Med moškimi z oviranostmi je bilo pred epidemijo covida-19 tveganje za revščino in socialno izključenost 22,2 %, med ženskami pa 26,4 %. Oboje je bilo veliko višje kot med neoviranimi ljudmi, kjer je bilo tveganje za revščino in socialno izključenost med ženskami brez oviranosti 17,9 %, za moške pa 15,6 %. Zadnji podatki za EU (Eurostat, b. d.) pa kažejo, da je bilo v letu 2024 kar 28,8 % ljudi z oviranostjo pod pragom tveganja revščine ali socialne izključenosti, v primerjavi s 17,9 % ljudi brez oviranosti; za Slovenijo je ta podatek bil 24,4 % za ljudi z oviranostmi in 12,3 % za ljudi brez oviranosti. Je pa tveganje revščine med zaposlenimi ljudmi z oviranostmi v Sloveniji celo nekoliko nižje kot med zaposlenimi ljudmi brez oviranosti.

Precej skopi so tudi podatki na področju razširjenosti nasilja nad ženskami z oviranostmi. V Sloveniji sistematično beleženje tovrstnih podatkov ne obstaja. Ti so na voljo samo policiji in centrom za socialno delo, saj gre za instituciji, kamor žrtve lahko prijavijo nasilje, vendar to ne pokaže realne slike razsežnosti pojava, saj velik delež nasilja ostaja neprijavljen. Na to opozarjajo tudi strokovnjaki, ki delajo v programih, ki obravnavajo nasilje nad ljudmi z oviranostmi. Izpostavljajo, da je neprijavljeno nasilje med ljudmi z oviranostmi pogosto, saj so zaradi odvisnosti od pomoči družinskih članov ter neugodnega ekonomskega položaja njihove možnosti za umik iz nasilnega okolja omejene. Poleg tega so ljudje z gibalnimi, intelektualnimi in senzornimi oviranostmi v kriznih situacijah pogosto manj zmožni pobega ali samoobrambe, kar dodatno otežuje prekinitev kroga nasilja (Žibret, 2024).

Izsledki raziskave, ki jo je opravila Zaviršek (RTV, 2020), so sicer pokazali, da je skoraj tri četrtine tistih žensk z oviranostmi, ki so odgovorile na vprašalnik, napisalo, da je v življenju doživelo diskriminacije bodisi zaradi spola bodisi zaradi ovire. Več kot polovica jih živi na podeželju in imajo fizične ovire; sledijo tiste, ki so ovirane zaradi dolgotrajnih bolezni. Tretjina je zaposlenih, 40 % je upokojenih, ostale pa niso v plačani zaposlitvi. Več kot dve tretjini je poudarilo, kako pomembna so dostopna javna prevozna sredstva in samo 11 % jih je bilo zadovoljnih z njihovo dostopnostjo. Javni prevoz je tako eno najbolj problematičnih področij za ženske z oviranostmi v Sloveniji. Podatki kažejo, da je 23 % vprašanih doživelo fizično nasilje, 40 %

čustveno nasilje, 15 % spolno nasilje; veliko je bilo zanemarjanja in kršitev pravice do zasebnosti. Avtorica je podatke primerjala z nacionalno raziskavo o nasilju nad ženskami iz leta 2010 in poudarila, da je število primerov fizičnega in čustvenega nasilja primerljivo številu primerov nasilja nad ženskami v splošni populaciji; spolnega nasilja pa je bistveno več. Pri ženskah z oviranostmi je dodatno sivo polje za nasilje tudi odvisnost od pomoči druge osebe, kar pomeni, da so redko same, saj potrebujejo asistenco in morajo zato neprestano pristajati na to, da zaradi oviranosti nimajo zasebnega prostora. Ne morejo se kar zapreti v sobo in početi stvari, ki si jih zaželi. Najpogostejši prostor, kjer ženske doživljajo nasilje, pa je dom (RTV, 2020).

Za boljši vpogled v razširjenost diskriminacije in nasilja bi potrebovali kontinuirane znanstvene raziskave, na kar opozarja tudi WHO (2024), saj je treba za zapolnitev vrzeli v podatkih o razširjenosti nasilja in nujno vključiti ženske z oviranostmi v vse faze načrtovanja in izvajanja raziskav ter v zajemanje različnih vrst oviranosti.

6 Namesto zaključka: Ovire in dobre prakse preprečevanja diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Med ključne ovire preprečevanja diskriminacije v Sloveniji sodi kljub urejeni zakonodaji, ki je predstavljena v naslednjih poglavjih, najprej širok institucionalni okvir za izvajanje politik in praks prepovedi diskriminacije in s tem pomanjkanje javnih politik in ukrepov, osredotočenih na enakost (Sancin in Kovič Dine, 2022, str. 80).

Kot ena najpomembnejših ovir, s katerimi se srečujejo ljudje z oviranostmi pri vstopu na trg dela, so bili v raziskavah v tujini identificirani odnosi in stereotipi sodelavcev in nadrejenih. Več študij, ki preučujejo odnos splošne populacije do ljudi z oviranostmi, poroča, da ljudje pogosto čutijo visoko stopnjo socialne distance do ljudi z oviranostmi (Angermeyer in Dietrich, 2006; Aromaa, idr., 2011). Negativni odnos do ljudi z oviranostmi pogosto spremlja nerazumevanje oviranosti, nezaupanje in strah sodelavcev ali vodij pred oviranostjo (Vornholt idr., 2017). Posamezniki z intelektualnimi oviranostmi so še posebej ranljivi za takšno nezaupanje in spadajo v eno najbolj stigmatiziranih skupin, ker je njihova oviranost nevidna, njihovih spretnosti in ovir pa ni mogoče takoj ugotoviti (Bos idr., 2009).

To lahko povzroči več (negativnih) posledic na delovnem mestu, kot je npr. zavrnitev potrebnih prilagoditev (Toth in Dewa, 2014).

Študije (Vornholt idr., 2017), izvedene z vidika delodajalcev, so poročale tako o pozitivnem kot negativnem odnosu do zaposlovanja ljudi z oviranostjo. Pozitivno je, da so delodajalci, predvsem tisti, ki imajo izkušnje z ljudmi z oviranostmi, naklonjeni njihovemu zaposlovanju (Copeland idr., 2010; Unger, 2002). Po drugi strani pa delodajalci nimajo zaupanja v raven produktivnosti in kakovosti dela ljudi z oviranostmi v smislu uspešnosti (McCary, 2005) in na splošno v njihovo zaposljivost – to je sposobnost posameznika, da se prilagodi potrebam in spremembam na trgu dela – ter se bojijo povezanih stroškov (Kaye idr., 2011). V okviru dobrih praks lahko v kontekstu ljudi z oviranostmi (pri čemer to ni specifično vezano na spol) izpostavimo, da je Zagovornik načela enakosti (2023a) oblikoval, natisnil in izdal brošuro *Recimo ne diskriminaciji ljudi z invalidnostmi*, ter pripravlja redno letno poročanje, ki omogoča vsaj splošen pregled, kje se pojavljajo težave, in priložnost, da opozori na potrebne ukrepe.

Ženske z oviranostmi imajo tudi številne težave, preden spregovorijo o nasilju, in obstaja vrsta razlogov, zakaj o nasilju ne spregovorijo nikoli. Eden od njih je dejstvo, da pogosto ne vedo, kako in komu naj povedo. Pogosto v njihovih življenjih ni nikogar, ki bi jim povedal, da je življenje brez nasilja njihova pravica, poleg tega pa njihove težave pri sporazumevanju še dodatno ščitijo povzročitelja oziroma povzročiteljico (Videmšek, 1999). Nasilje nad ženskami z oviranostmi je pogosto posledica kulturnih predstav o »normalnosti«. Povzročitelj njihovo »nenormalnost« uporabi kot opravičilo za svoje dejanje. V odnosu do njih ne veljajo prepovedi in pravila, ki veljajo med »normalnimi«. Izpostavimo lahko še eno izmed ključnih težav v Sloveniji na področju zaščite žrtev oziroma žensk z oviranostjo z izkušnjo nasilja, in sicer, da obstaja le ena varna hiša, kamor jih lahko namestijo in jim nudijo celostno pomoč (Društvo Vizija v Slovenskih Konjicah (Društvo Vizija, b. d.)). Tako varno hišo lahko predstavimo kot eno od dobrih praks. So pa nujno potrebne tudi sistemske rešitve na nacionalni ravni.

Zaradi navedenih ovir in manjšega nabora dobrih praks želimo opozoriti, da razumevanje in ocena diskriminacije ter nasilja nad ženskami z oviranostjo zahtevata celostni pristop, ki vključuje izboljšanje zbiranja podatkov, osveščanje družbe ter ustrezne ukrepe. Pregled literature in raziskovanje diskriminacije in nasilja nad ženskami

z oviranostmi razkriva kompleksnost in razširjenost teh družbenih problemov. Kljub napredku na področju zakonodaje o človekovih pravicah, zakonodaje proti diskriminaciji, programov in storitev ter ozaveščanja se ženske z oviranostmi še vedno pogosto soočajo z neenakimi možnostmi, predsodki ter različnimi oblikami nasilja – tako v zasebnem kot javnem okolju. Takšne izkušnje ne vplivajo le na njihovo kakovost življenja, temveč tudi omejujejo njihovo polno vključevanje v družbo, med drugim tudi v zaposlitev.

Delovna integracija ljudi z oviranostmi je dinamičen proces medsebojnega delovanja različnih dejavnikov, vključno z individualnimi lastnostmi (npr. kompetencami), pa tudi naravo dela, značilnostmi delovnega okolja, pa tudi razpoložljivostjo podpornih storitev in prilagoditev (Vornholt idr., 2017).

Raziskovanje je pokazalo na nujno presečen pristop pri obravnavi nasilja in diskriminacije. S tem zagotavljamo, da posameznika ne gledamo samo skozi eno perspektivo (npr. spol ali oviro), ampak upoštevamo preplet več identitet in okoliščin, ki skupaj oblikujejo njihovo izkušnjo. Na ta način presežemo poenostavljene razlage in upoštevamo kompleksnost posameznikovih izkušenj, ki omogoča prepoznavati skrite neenakosti ter razkriva, kako se različne oblike zatiranja medsebojno prepletajo in krepijo. Tako prispevamo k oblikovanju bolj pravičnih, vključujočih in učinkovitih rešitev, ki so prilagojene dejanskim potrebam ljudi. Njegov pomen se kaže tudi v tem, da daje glas tistim, ki so pogosto preslišani, ter spodbuja družbo k večji občutljivosti, razumevanju in enakosti za vse.

Pomembno je poudariti, da diskriminacija in nasilje nista le individualna problema, temveč odraz širših družbenih vzorcev, ki zahtevajo sistemske spremembe. Ključno vlogo pri tem imajo izobraževanje, ozaveščanje javnosti ter dosledno uveljavljanje pravic. Le z aktivnim sodelovanjem vseh – posameznikov, institucij in družbe kot celote – lahko ustvarimo bolj vključujoče, pravično in varno okolje.

Literatura in viri

- Angermeyer, M. C., & Dietrich, S. (2006). Public beliefs about and attitudes towards people with mental illness: a review of population studies. *Acta Psychiatr Scand.* 113(3), 163–79. doi: 10.1111/j.1600-0447.2005.00699.x. PMID: 16466402

- Antić Gaber, M. (2015). Strukturiranje slovenske družbe in spol kot strukturirana in strukturirajoča struktura. V M. G. Antić, Ž. Humer, S. Gaber, J. Podreka, S. Rožman, I. Selišnik, I. Šori, V. Tašner & P. Zgaga. (2015). *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti* (str. 7–9). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Arendt, H. (2003). *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken.
- Aromaa, E., Tolvanen, A., Tuulari, J., & Wahlbeck, K. (2011). Personal stigma and use of mental health services among people with depression in a general population in Finland. *BMC Psychiatry*, 11(52). Pridobljeno 18. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1186/1471-244X-11-52>
- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability, Past, present and future. V: Watson, N., Roulstone, A., Thomas, C. (ur.) *Routledge Handbook of Disability Studies*. 2nd Edition (str. 14–31). London: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780429430817>
- Beckett, A. E., & Campbell, T. (2015). The social model of disability as an oppositional device. *Disability & Society*, 30(2), 270–283. Pridobljeno 18. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.999912>
- Bos, A. E., Kanner, D., Muris, P., Janssen, B., & Mayer, B. (2009). Mental illness stigma and disclosure: consequences of coming out of the closet. *Issues Ment Health Nurs*, 30(8), 509–13. doi: 10.1080/01612840802601382. PMID: 19591025
- Bourdieu, P. (2010). *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
- Colella, A. J., & Bruyère, S. M. (2011). Disability and employment: New directions for industrial and organizational psychology. V S. Zedeck (ur.), *APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 1. Building and developing the organization* (str. 473–503). American Psychological Association. Pridobljeno 11. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1037/12169-015>
- Copeland, J., Chan, F., Bezyak, J., & Fraser, R. T. (2010). Assessing cognitive and affective reactions of employers toward people with disabilities in the workplace. *J Occup Rehabil*, 20(4), 427–344. doi: 10.1007/s10926-009-9207-y. PMID: 19834790
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. Ū. Chi.: Legal F.
- Društvo Vizija (b. d.). Programi Društva. Pridobljeno 12. 6. 2026 s <https://drustvo-vizija.si/programi-drustva/nasilje-nad-invalidi>
- European Institute for Gender Equality (b. d. a). Peking+20: Platforma za ukrepanje in Evropska unija Področje I: Človekove pravice žensk. Pridobljeno 7. 3. 20025 s https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/i_mh0415022slc.pdf
- Eurostat (b. d.). Disability statistics – poverty and income inequalities. Pridobljeno 2. 4. 2026 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities&utm_source=chatgpt.com

- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y. & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Fran, invalid (b. d.). Pridobljeno 13. 12. 2024 s <https://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=INVALID>
- Gardner, J. (1998). "On the Ground of Her Sex(uality)", *Oxford Journal of Legal Studies*, 18, 167–187.
- Goodley, D. (2013), Dis/entangling critical disability studies. *Disability & Society*, 28(5), 631–644.
- Hrženjak, M., & Jalušič, V. (2011). *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Istanbulska konvencija (2011). Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini. Pridobljeno 14. 2. 2025 s <https://rm.coe.int/1680462542>
- Kaye, H. S., Jans, L. H., & Jones, E. C. (2011). Why don't employers hire and retain workers with disabilities? *Journal of Occupational Rehabilitation*, 21(4), 526–536. Pridobljeno, 27. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1007/s10926-011-9302-8>
- Kuhar, R., & Pajnik, M. (2022). *Intersekcionalnost: perspektive strukturne, politične in reprezentacijske neenakosti*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Lawson, A., & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Lussi, P. (1991). *Systemische Sozialarbeit*. Bern: Haupt.
- McCary, (2005). The Disability Twist in Diversity: Best Practices for Integrating People with Disabilities into the Workforce. *Diversity Factor* (Online); Philadelphia 13(3), 16–22. pridobljeno s: <https://www.proquest.com/trade-journals/disability-twist-diversity-best-practices/docview/213963283/se-2>
- OECD (2010). Slovenija in Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj. Pridobljeno 7. 3. 2025 s <https://www.gov.si teme/slovenija-in-organizacija-za-gospodarsko-sodelovanje-in-razvoj/>
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Osin, N., & Porat, D. (2005). *Legislating against discrimination: an international survey of anti-discrimination norms*. Leiden, Boston Martinus Nijhoff Publishers.

- Owens, J. (2015). Exploring the critiques of the social model of disability: the transformative possibility of Arendt's notion of power. *Sociology of Health & Illness*, 37(3), 385–403. doi: 10.1111/1467-9566.12199
- Parker Harris, S., Renko, M., & Caldwell, K. (2014). Social entrepreneurship as an employment pathway for people with disabilities: exploring political-economic and socio-cultural factors. *Disability & Society*, 29(8), 1275–1210.
- Plaz, M. (2014). Nasilje nad ženskami v partnerskih in sorodstvenih odnosih. V Š. Veselič, D. Horvat & M. Plaz (ur.), *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja* (str. 73–91). Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Podreka, J. (2017). *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Podreka, J. (2018). Odsotnost spolno zaznamovane perspektive v sodobnih razpravah o nasilju nad ženskami. *Nasilje: njegove interpretacije in reprezentacije*, 12(1), 26–55.
- Rapilane Obrar, N. (2018). *Nasilje nad ženskami, pravne poti v varno življenje žensk in otrok*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo.
- Republika Slovenija, gov.si (b. d. a) Spremljanje izvajanja Akcijskega programa za invalide 2022–2030: Poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2022–2030 v letu 2022. Pridobljeno 26. 5. 2024 s <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>
- Republika Slovenija, gov.si (b. d. b). Spremljanje izvajanja Akcijskega programa za invalide 2022–2030: Poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2022–2030 v letu 2023. Pridobljeno 28. 2. 2025 s <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>
- Rihter, L. (2016). Zaposlovanje oseb z ovirami: vrzeli med zakonodajo in možnostmi na trgu dela. *Socialno delo*, 55(3), 137–151.
- Risman J., B. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. *Gender and Society*, 18(4), 429–450.
- RTV Slovenija (2020). Diskriminacija žensk z ovirami. Pridobljeno 26. 5. 2024 s <https://www.rtvsl.si/dostopno/clanki/diskriminacija-zensk-z-ovira-mi/529559>
- Russel, M. (2002). What Disability Civil Rights Cannot Do: Employment and Political Economy. *Disability & Society*, 17, 117–135.
- Rutar, D. (1993). Hendikep kot simptom. *Časopis za kritiko znanosti*, 21(156/157), 121–132. URN:NBN:SI:doc-SB3MNBZX from <http://www.dlib.si>
- Sancin, V., & Kovič Dine. M. (2022). *Strukturna diskriminacija v mednarodnem pravu in pravu Evropske unije*. V: Šumi, I., Urek, M. (ur.). *Od dehumanizacije do diskriminacije*. Ljubljana: Založba UL. Pridobljeno 20. 2. 2025 s <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/651/1026/10725>

- Saunders, S. L., & Nedelec, B. (2014). What work means to people with work disability: a scoping review. *J Occup Rehabil*, 24(1), 100–110. doi: 10.1007/s10926-013-9436-y. PMID: 23519737
- Schur, L. (2002). The Difference a Job Makes: The Effects of Employment among People with Disabilities. *Journal of Economic Issues*, 36(2), 339–347. Pridobljeno 20. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/00213624.2002.11506476>
- Sedmak, M., & Kralj, A. (2006). Nevarna zasebnost – nasilje v družinah v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 22(53), 93–110.
- Sedmak, M., & Kralj, A. (2013). O čem pričajo spremembe javnega mnenja v odnosu do nasilja nad ženskami v zasebni sferi? V Leskošek, V. idr. (ur). *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (str. 159–190). Ljubljana: Založba Aristej.
- Shin, P. (2009). “The Substantive Principle of Equal Treatment”, *Legal Theory*, 15, str. 149–172.
- Toth, K. E., & Dewa, C. S. (2014). Employee decision-making about disclosure of a mental disorder at work. *J Occup Rehabil*, 24(4), 732–46. doi: 10.1007/s10926-014-9504-y. PMID: 24604575
- Truxillo, D. M., & Fraccaroli, F. (2013). Research themes on age and work: Introduction to the Special Issue [Editorial]. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(3), 249–252. Pridobljeno 7. 3. 2025 s <https://doi.org/10.1080/1359432X.2013.786604>
- Unger, D. (2002) Employers’ Attitudes toward Persons with Disabilities in the Workforce Myths or Realities? *Developmental Disabilities Research Reviews*, 17, 2–10. Pridobljeno 2. 2. 2025 s <http://dx.doi.org/10.1177/108835760201700101>
- Vandenhoe, W. (2005). Non-discrimination and equality in the view of the UN human rights treaty bodies. Pridobljeno 27. 2. 2025 s <https://plato.stanford.edu/entries/discrimination/>
- Videmšek, P. (1999). Opolnomočanje prizadetih ljudi na področju spolnosti in preprečevanju spolnih zlorab. Ljubljana: ISH (magistrsko delo).
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., & Corbière, M. (2017). Disability and employment – overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(1), 40–55. Pridobljeno 14. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/1359432X.2017.1387536>
- WHO. (2022). World Health Organization Violence Prevention Unit: Approach, Objectives and Activities, 2022–2025. Pridobljeno 20. 2. 2025 s https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/social-determinants-of-health/who_2022_plv_strategy_2022-2026_finalfile.pdf?sfvrsn=c819ff54_3&download=true
- WHO. (2024). WHO calls for greater attention to violence against women with disabilities and older women. Pridobljeno 12. 3. 2025 s <https://>

- www.who.int/news/item/27-03-2024-who-calls-for-greater-attention-to-violence-against-women-with-disabilities-and-older-women?utm_source=chatgpt.com
- Williams, A. E., Fossey, E., Corbière, M., Paluch, T., & Harvey C. (2016). Work participation for people with severe mental illnesses: An integrative review of factors impacting job tenure. *Aust Occup Ther J.* 63(2), 65–85. doi: 10.1111/1440-1630.12237. Epub 2016 Mar 16. PMID: 26992084
- Zagovornik načela enakosti (2022). Ključni rezultati javnomnenjske raziskave »Raziskava o diskriminaciji 2022«. Pridobljeno 27. 2. 2025 s <https://zagovornik.si/izdelki-zagovornika/raziskave-o-diskriminaciji/>
- Zagovornik načela enakosti (2023a). Redno letno poročilo za leto 2023. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2023b). Raziskava o diskriminaciji na področju zdravstvenega varstva. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2024). Posebno poročilo Za uresničevanje pravic vseh ljudi z invalidnostmi v Sloveniji. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2025). Redno letno poročilo za leto 2024. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zaviršek, D. (2014). Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu: mednarodna perspektiva. *Socialno delo*, 53(3/5), 133–145.
- Zaviršek, D. (2018). *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: Založba /^{*}cf., Oranžna zbirka.
- Zijlstra, F. R. H, Van Ruitenbeek, G., Mulders, H., & Van Lierop, B. (2017). Designing Work for Inclusiveness. V: Arenas, A., Di Marco, D., Munduate, L. & Euwema, M. C. (ur.). *Shaping Inclusive Workplaces Through Social Dialogue* (str. 121–137). Springer. DOI:10.1007/978-3-319-66393-7_8
- Žibret, A. (2024). Kako preprečevati nasilje nad invalidi. Pridobljeno 1. 4. 2025 s <https://www.delo.si/magazin/generacija-plus/kako-preprecevati-nasilje-nad-invalidi>